

پیش‌گیری امنیت‌گرا از وقوع جرم، چالش‌ها و راهکارها

یعقوب سهرابی اسمرو^۱
ابراهیم قربانی^۲

چکیده

بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، پیش‌گیری از وقوع جرم را از وظایف قوه‌ی قضاییه قرار داده است. به‌رغم پیش‌بینی این اصل مهم در قانون اساسی و با وجود تصویب سایر قوانین عادی، آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌ها در خصوص پیش‌گیری از وقوع جرم، در عمل مشاهده می‌شود که با گذشت سی و دو سال از تصویب این اصل، مفهوم دقیق پیش‌گیری، مبانی نظری حاکم بر آن و ساز و کارهای اجرایی و مدیریتی آن مشخص نیست و پیش‌گیری در کشور ما متولی خاص ندارد. این نوشتار با روش کتابخانه‌ای و اسنادی و با هدف آسیب‌شناسی مقررات موجود در زمینه‌ی پیش‌گیری از بزه‌کاری به نحو امنیت‌گرا انجام شده و راهکارهایی را جهت برون‌رفت از این معضلات ارائه داده است.

واژگان کلیدی: پیش‌گیری، جرم، مجرم، بزه‌کاری، چالش، قانون، امنیت.

۱. کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دستیار علمی دانشگاه پیام نور خلخال.
۲. کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی.

درآمد

یکی از مسایل بسیار مهمی که در ادبیات حقوق کیفری، سیاست کیفری و جنایی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، پیش‌گیری است. عبارت «پیش‌گیری بهتر از درمان و جبران است»، با جود سادگی، در صورت رعایت معنا، تأثیر عمیقی در بهبود زندگی اجتماعی انسان خواهد داشت؛ زیرا انسان ذاتاً یک موجود پیش‌گیر است و چنان‌چه در یک روز مرتکب یک یا چند عمل ناهنجار و غیر قانونی شود، در موارد متعدد از بروز حوادث یا ارتکاب اعمال ناقض قوانین پیش‌گیری می‌نماید.

امروزه پیش‌گیری از وقوع جرم و انحرافات اجتماعی، جزء سیاست‌های اصلی و کلان نظام‌های قضایی دنیا است و به ویژه با احراز ناکارآمدی پیش‌گیری کیفری یا واکنشی، دست‌اندرکاران قضایی و غیر قضایی همت خود را مصروف تدارک وسایل و راهکارهایی جهت پیش‌گیری از انحرافات نمودند. در سطح جهانی، از سال ۱۹۷۰ میلادی و در کشور ایران، مفهوم مضیق پیش‌گیری از وقوع جرم، سال ۱۳۷۰ وارد گفتمان سیاست جنایی کشور شده است. البته تا پیش از آن، طبق بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، پیش‌گیری از وقوع جرم، از وظایف مهم قوه قضاییه قلمداد گردیده بود، اما با وجود این سوابق تقنینی هنوز در ابتدای راه قرار داریم و آن‌چه در زمینه‌ی پیش‌گیری از وقوع جرم انجام شده است، بیش‌تر «گسترش سیاست جنایی امنیت‌گرا بوده که بر اندیشه‌های جدید محافظه‌کارانه‌ی جرم‌شناسی استوار گردیده است» (سید اصفهانی، ۱۳۸۸: ۴۲۷). در ایران، پیش‌گیری از وقوع جرم، نه عموماً به هدف اصلاح و بازپروری مجرمان و تبه‌کاران، بلکه بیش‌تر به خاطر حفظ نظم و امنیت در جهت حفظ دست‌آوردهای آن صورت می‌گیرد و در عمل، نهادهای پلیسی و نظامی متولی امر پیش‌گیری، هستند.

در این نوشتار ضمن بررسی مفهوم پیش‌گیری از وقوع جرم و بررسی علل ناکارآمدی سیاست‌های پیش‌گیری، چالش‌های قانونی پیش‌گیری امنیت‌گرا از بزه‌کاری و راه‌کارهای برون‌رفت از این معضلات را مورد بحث قرار می‌دهیم.

۱. مفهوم پیش‌گیری از وقوع جرم

تعریف پیش‌گیری از وقوع جرم، مستلزم شناخت مفهوم جرم است که طبق ماده‌ی ۲ قانون مجازات اسلامی، هر فعل یا ترک فعلی است که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد.

پیش‌گیری از وقوع جرم در دو معنای عام و خاص به کار می‌رود. پیش‌گیری به معنای عام و موسع، هر اقدام کیفری یا غیرکیفری است که مانع ارتکاب جرم و سبب کاهش نرخ بزه‌کاری می‌شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹: ۱۱). پیش‌گیری به معنای خاص یا مضیق نیز مهار بزه‌کاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا و یا مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیطی است که توسط دولت و جامعه‌ی مدنی به کار گرفته می‌شود (همان: ۱۳). پیش‌گیری از وقوع جرم، مجموعه اقداماتی است که هدف غایی و نهایی آن، منحصرأ یا به صورت جزئی، محدود کردن دامنه‌ی ارتکاب جرم و غیر ممکن کردن، مشکل کردن یا کم کردن احتمال وقوع جرم می‌باشد^۱ (فرهودی‌نیا، ۱۳۹۰، ۲۷).

تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز از پیش‌گیری از وقوع جرم ارائه شده که می‌توان به پیش‌گیری کیفری و غیرکیفری؛ پیش‌گیری جمعی و فردی؛ پیش‌گیری اجتماعی و وضعی^۲؛ پیش‌گیری فردمدار و جامعه‌مدار و ... اشاره کرد. در این نوشتار، پیش‌گیری غیرکیفری، یعنی اقدامات پیش از وقوع جرم مورد نظر است.

۲. پیشینه‌ی تقنینی پیش‌گیری از وقوع جرم

قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹ برای اولین بار به تأسیس

۱. این تعریف، مشابه تعریفی است که ریموند گسن از پیش‌گیری ارائه کرده است: «مجموعه اقدام‌های سیاست جنایی که اقدام‌های مداخله‌ی کیفری از آن استثناء شده است و هدف انحصاری یا دست کم مهم آن، محدود کردن امکان پیش‌آمد مجموعه‌ی اعمال مجرمانه، با غیر ممکن ساختن، بسیار سخت ساختن یا کم احتمال کردن وقوع آن‌هاست» (زرگری، ۱۳۹۰: ۴۳۹)

۲. در خصوص واژه‌ی پیش‌گیری وضعی گفتنی است «منظور از کلمه‌ی وضع در اینجا، وضع به معنی گذاردن و نهادن، هیأت و طرز شکل، یا وضعی در مقابل تکلیفی و عَرْضی نیست، بلکه منظور از وضع، مصدر جعلی آن (وضعیت) و به معنی طرز استقرار، موقع و موقعیت است. از این روست که برخی از حقوق‌دانان، کاربرد اصطلاح پیش‌گیری وضعی، موضعی و موقعیتی را بر اصطلاح پیش‌گیری وضعی ترجیح می‌دهند» (صفاری، ۱۳۷۹: ۲۷۰-۲۶۹).

حقوقی «پیش‌گیری از وقوع جرم»^۱ پرداخت. ماده‌ی ۱ این قانون،^۲ به جای واژه‌ی پیش‌گیری، از کلمه‌ی «جلوگیری» استفاده کرد. این قانون به تبعیت از آموزه‌های مکتب تحقیقی تدوین شد و در ماده‌ی ۲۰ محکومان محاکم نظامی را از شمول خود خارج کرد. این قانون نسخ نشده و هم اکنون نیز قابلیت اجرایی دارد.

متعاقباً قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ در بند ۵ از اصل ۱۵۶، به بحث پیش‌گیری از وقوع جرم پرداخت. این بند «اقدام مناسب برای پیش‌گیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» را یکی از رسالت‌های اصلی دستگاه قضایی اعلام کرد و در بند ۴ با تصریح به کشف جرم، تعقیب، مجازات و تعزیر مجرمان و اجرای حدود و مقررات مدون جزایی اسلام، به نحوی پیش‌گیری از وقوع جرم را مورد توجه قرار داد.^۳

مواد ۴ و ۵ قانون اختیارات استانداران مصوب ۱۳۵۹، به استانی شدن پیش‌گیری از بزه‌کاری توجه کرده و هدف از تصویب این قانون را حفظ نظم و امنیت عمومی قرار داد.

شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۵۹ با تصویب قانون راجع به تشکیل سازمان بهزیستی کشور که به صورت ماده واحد و مشتمل بر شانزده تبصره بوده و در سال ۱۳۷۵ مورد اصلاح مجلس شورای اسلامی قرار گرفت، بر پیش‌گیری کنشی و واکنشی از جرم اشاره کرد. هم‌چنین ماده‌ی ۱۱ قانون تأسیس وزارت اطلاعات مصوب ۱۳۶۲ به دلیل شرایط سیاسی و امنیتی کشور به تصویب رسید تا از این طریق امنیت جامعه حفظ شود. در همان سال در قانون راجع به تعیین وظایف و تشکیلات شورای امنیت کشور، پیش‌گیری از بزه‌کاری در سه سطح ملی، استانی و شهرستانی مورد

1. Perention

۲. «اقدامات تأمینی عبارتند از تدابیری که دادگاه برای جلوگیری از تکرار جرم (جنحه یا جنایت) درباره مجرمین خطرناک اتخاذ می‌کند ...»

۳. در خصوص دیدگاه خبرگان قانون اساسی در هنگام تدوین بندهای فوق‌الذکر به ویژه نظریات آقایان دکتر قائمی و دکتر ضیایی در قانون اساسی در دیدگاه آقای عبدالله نوری در خصوص بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی در هنگام بازنگری سال ۱۳۶۸ به صورت مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، بررسی عنوانین قانون اساسی ایران، نشست ۱۳۵۸، انتشارات اداره کل فرهنگی و روابط عمومی مجلس، چاپ نخست، ۱۳۶۴، صفحه ۱۵۸۳ مراجعه فرمایید. (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۸۹-۱۸۸)

توجه قرار گرفت و به ترتیب شورای عالی امنیت کشور، شورای تأمین استان و شورای تأمین شهرستان متولی آن گردید.

با بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ شورای عالی امنیت ملی تشکیل شد و پیش‌گیری از حوادث امنیتی، از وظایف اصلی آن شورا قلمداد گردید. متعاقباً قانون تشکیل نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹ در ماده‌ی ۴، یکی از وظایف مهم نیروی انتظامی را پیش‌گیری از وقوع جرم قرار داد. قانون برنامه‌ی پنج ساله‌ی توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز از سال ۱۳۶۸ تا به امروز، به مسأله‌ی پیش‌گیری از وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی پرداخته است. شاید بتوان گفت پیش‌گیری غیر کیفری برای اولین بار در ماده‌ی ۳۳ از قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر^۱ و الحاق موادی به آن مورد توجه قرار گرفت و تشکیل ستاد مبارزه با مواد مخدر پیش‌بینی گردید. قانون‌گذار در تصویب قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی در سال ۱۳۸۳ نیز به پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری پرداخته است و مقرر کرده که، آیین‌نامه‌ی پیش‌گیری از اعتیاد به مواد مخدر و حمایت از افراد در معرض خطر مصوب ۱۳۷۷ بود که در ماده‌ی ۲۹ به این مهم اشاره کرد. آیین‌نامه‌ی اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴ و آیین‌نامه‌ی ستاد حفاظت اجتماعی مصوب ۱۳۸۳ از دیگر مقرراتی است که به بحث پیش‌گیری از وقوع جرایم پرداخته است و از دیگر مقررات موجود در این زمینه، بند ۳ سیاست‌های کلان قضایی ابلاغی از طرف مقام رهبری و لوایح آیین دادرسی کیفری، رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان و پیش‌گیری از وقوع جرم است.

۳. چالش‌های پیش‌گیری امنیتی‌گرا از وقوع جرم

یکی از مهم‌ترین جلوه‌های قانونی پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری، بندهای ۴ و ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی است. در آسیب‌شناسی و چالش‌های قانونی این دو بند، موارد زیر قابل ذکر است:

۱. «به منظور پیش‌گیری از اعتیاد و مبارزه با قاچاق مواد مخدر از هر قبیل؛ اعم از تولید، توزیع، خرید و فروش و استعمال آن‌ها و نیز موارد دیگری که در این قانون ذکر شده است، ستادی به ریاست، رئیس جمهور تشکیل و کلیه عملیات اجرایی و قضایی و برنامه‌های پیش‌گیری و آموزش عمومی و تبلیغ علیه مواد مخدر در این ستاد متمرکز خواهد بود...».

۱- پیش‌گیری معطوف به پیش از وقوع حادثه است و در فرایند کیفی هم، پیش‌گیری به پیش از وقوع جرم نظر دارد.^۱ اما اصل ۱۵۶ در احصاء وظایف قوه قضاییه، پیش‌گیری را در ردیف آخر قرار داده است.

۲- در خصوص این‌که امر پیش‌گیری از وقوع جرم صرفاً بر عهده‌ی قوه قضاییه است یا آن‌که نهادهای دیگر هم در آن دخالت دارند، در بین حقوق‌دانان اختلاف است. طبق یک نظر، پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری در کوتاه مدت، وظیفه‌ی دستگاه انتظامی و در بلند مدت، از وظایف آموزش و پرورش است ... و باید با مداخله در فعلیت یافتن جرم، از رخداد جرم جلوگیری کرد. برخی معتقدند پیش‌گیری از بزه‌کاری، بیش‌تر جنبه‌ی غیر قضایی دارد و پیش‌گیری از وقوع جرم باید به قوه مجریه که از امکانات بیشتری برخوردار است، واگذار شود (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۹۰-۱۸۸). نظر دیگر بر آن است که «طبق بندهای ۴ و ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی، آنچه بر عهده‌ی قوه قضاییه نهاده شده، پیش‌گیری از وقوع جرم نیست، بلکه مدیریت پیش‌گیری از وقوع جرم است؛ تا این دستگاه با حضور سایر نهادهای دولتی و نیز نهادهای جامعه‌ی، در قالب شورایی به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این زمینه مبادرت ورزد و تدابیر اتخاذ شده را از طریق وضع قانون، آیین‌نامه و بخش‌نامه، اجرایی و عملیاتی نماید (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹: ۷۸۸).

برخی نیز با استناد به اصل سوم و برخی دیگر از اصول قانون اساسی، پیش‌گیری کنشی از وقوع بزه‌کاری در زمره‌ی وظایف نهادهای دولتی - اجرایی قرار دارد و قوه‌ی قضاییه مطابق بند ۵ اصل ۱۵۶ تنها باید به پیش‌گیری واکنشی از وقوع بزه‌کاری مبادرت ورزد (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۹۱).

نظر اخیر معقول‌تر است؛ زیرا پیش‌گیری از وقوع جرم یک فرایند مستمر است که تحقق اهداف آن به تنهایی از عهده‌ی یک نهاد دولتی یا قضایی خارج است. به عبارت بهتر، پیش‌گیری از وقوع جرم، امری فرا قوه‌ای است و مشارکت آحاد

۱. گفتنی است واژه‌ی پیش‌گیری در اصل متخذ از علوم پزشکی است که از سال ۱۹۶۷ میلادی وارد پهنه‌ی جرم‌شناسی گردید و در یک تقسیم‌بندی به سه نوع است: ۱- پیش‌گیری نخستین که جهت‌گیری آن بر هم زدن اوضاع و احوال جرم‌زا در محیط فیزیکی و اجتماعی است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹: ۷۴۹)؛ ۲- پیش‌گیری دومین که جنبه‌ی پیشینی دارد که پیش از ارتکاب بزه اعمال می‌گردد (نیازپور، ۱۳۸۳: ۲۱۰)؛ ۳- پیش‌گیری سومین که همان پیش‌گیری از تکرار جرم است (همان) و در بند ۵ اصل ۱۵۶ منظور از پیش‌گیری، نوع دوم آن است.

جامعه و تعامل منطقی تمام دستگاه‌های ذی‌ربط را می‌طلبد. لذا مناسب است مجلس شورای اسلامی با تصویب قانون جامع و مانع در امر پیش‌گیری، مدیریت پیش‌گیری از وقوع جرایم را به قوه‌ی مجریه که از امکانات بیش‌تری برخوردار هست، محول نماید و با تشکیل شورای عالی پیش‌گیری از وقوع جرم در وزارت کشور، همه‌ی نهادها و مراکز مکلف به همکاری با این نهاد باشند. به عبارت بهتر، لازم است در امر مدیریت پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری تمرکزگرایی شود. این شورا سیاست‌های کلی در امر پیش‌گیری را مشخص نموده و هر کدام از قوا، وزارتخانه‌ها و نهادهای ذی‌ربط حَسَب وظایف قانونی خویش در عملیاتی و اجرایی کردن آن قیام نمایند.^۱ به عنوان مثال پیش‌گیری کنش‌ی عهده‌ی قوه‌ی مجریه، پیش‌گیری واکنشی عهده‌ی قوه‌ی قضاییه، پیش‌گیری انتظامی عهده‌ی نیروی انتظامی، پیش‌گیری فرهنگی عهده‌ی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و... باشد.

۴. پیش‌گیری از وقوع جرم و نهادهای متولی آن

با مذاقه در مقررات تقنینی در امر پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری و ملاحظه‌ی عملکرد نهادهای ذی‌ربط در این خصوص، باید گفت به لحاظ اتخاذ سیاست‌های متضاد و متنافی، سیاست جنایی^۲ خاصی در امر پیش‌گیری از وقوع جرم در کشور وجود ندارد و به عبارت بهتر، سیاست جنایی ایران در امر پیش‌گیری از وقوع جرم و انحرافات اجتماعی سرگردان هست.^۳ علت این همه تشتت نظر در بین مسؤولان اجرایی و نبود ساز و کار مناسب در امر پیش‌گیری از وقوع جرم، فقد سیاست جنایی کارآمد، مؤثر و مشارکتی است و چون پیش‌گیری از وقوع جرم، امری فرا قوه‌ای

۱. گفتنی است از نظر تطبیقی در سایر کشورها نیز مسؤولیت پیش‌گیری از بزه‌کاری به وزارت دادگستری، وزارت کشور و حتی نخست‌وزیری محول شده است. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۶: ۱۱۴-۱۲۸).

۲. جهت کسب اطلاعات بیش‌تر در خصوص سیاست جنایی، به مقاله‌ی آقای امیر ایروانیان تحت عنوان «سیاست جنایی؛ پیشینه تاریخی، ساختار و ویژگی‌ها». در تازه‌های علوم جنایی، تهران، نشر میزان، چاپ نخست، صفحات ۱۰۱-۵۷ مراجعه نمایید.

۳. در این خصوص نیز به لحاظ تفصیل مطالب، نظر خوانندگان محترم را به مطالعه‌ی مقاله‌ی «سیاست جنایی سرگردان» مندرج در شماره‌ی ۲۶-۲۵ مجله‌ی تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی اثر مرحوم دکتر نوربها جلب می‌نماید.

و مستلزم عزم همگانی و ملی است (جمشیدی، ۱۳۹۰: ۹۱) معهدنا در خصوص پیش‌گیری از وقوع جرم، با ملاحظه‌ی قوانین و مقررات موجود، نهادهای علمی، اجرایی، قضایی و ... به عنوان متولی حضور دارند.

نهادهای علمی مانند مؤسسه‌ی تحقیقات علوم جزایی و جرم‌شناسی دانشگاه تهران،^۱ انجمن ایرانی جرم‌شناسی و قطب علمی سیاست جنایی دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شهید بهشتی و نهادهای اجرایی مانند سازمان بهزیستی کشور، وزارت رفاه و تأمین اجتماعی و وزارت آموزش و پرورش است. از نهادهای انتظامی نیز می‌توان به نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت اجتماعی و معاونت پیش‌گیری انتظامی، طرح پلیس نوجوان و طرح پلیس محلی اشاره نمود. نهادهای مدیریتی-سیاسی مانند ستاد مبارزه با مواد مخدر و نهادهای قضایی نیز شامل مرکز مطالعات حقوقی و قضایی قوه‌ی قضاییه، دفتر مطالعات پیش‌گیری از وقوع جرم قوه‌ی قضاییه است که مورد اخیرالذکر در سال ۱۳۷۰ زیر نظر دادستان کل کشور ایجاد شد و هم‌چنین معاونت اجتماعی و پیش‌گیری از وقوع جرم قوه‌ی قضاییه که در سال ۱۳۸۲ تشکیل شد. لذا در ایران متولی امر پیش‌گیری از وقوع جرم با کثرت روبه‌رو است و ضروری است بین این نهادها تعامل منطقی و سازنده وجود داشته باشد و از عملکرد یکدیگر اطلاع نداشته باشند تا در عمل تداخل وظایف بین آن‌ها به وجود نیاید. به عنوان مثال در امر پیش‌گیری از اعتیاد و مبارزه با مواد مخدر، ستاد مبارزه با مواد مخدر زیر نظر رئیس جمهور در وزارت کشور تشکیل شده و قوه‌ی قضاییه مکلف به همکاری با این نهاد گردیده است، اما از آن‌جا که این ستاد در شکل وزارت‌خانه نبوده و نیز به لحاظ ترکیب اعضای آن، در عمل نهادها همکاری مناسبی با آن ندارند.

۵. صبغه‌ی امنیتی و پلیسی به مقوله‌ی پیش‌گیری از وقوع جرم

مقررات فراتقنینی (قانون اساسی)، تقنینی (قوانین عادی) و فرو تقنینی (آیین‌نامه‌ها، بخش‌نامه‌ها و ...) در امر پیش‌گیری از وقوع جرم، با مقوله‌ی امنیت پیوند خورده است. گویی هدف پیش‌گیری فی حدّ ذاته، حفظ نظم و امنیت جامعه است.

۱. جهت کسب اطلاعات بیشتر تر به مقاله‌ی «اقدام‌های دستگاه‌های دولتی ایران در زمینه‌ی پیش‌گیری از بزه‌کاری» اثر آقای امیر حسین نیازپور در شماره‌ی ۲ مجله‌ی الهیات و حقوق دانشگاه علوم اسلامی رضوی مراجعه نمایید.

البته این امر یکی از کارکردهای پیش‌گیری است، اما در قوانین ایران در این زمینه افراط به چشم می‌خورد و هدف عمده‌ی مقنن از مقوله‌ی پیش‌گیری، ایجاد امنیت جامعه و حفظ دست‌آوردهای نظام است. طبق ماده‌ی ۵ قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱ رسیدگی به جرایم قاچاق، مواد مخدر و جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور به دادگاه انقلاب محول گردیده و آیین دادرسی افتراقی بر رسیدگی دادگاه انقلاب حاکم است. مقنن به مرتکبان این دسته از جرایم به منزله‌ی اشخاصی نگریسته که قصد براندازی نظام و حاکمیت را دارند. تعداد نهادهای امنیتی و نظامی درگیر در این مسأله نیز گواه این ادعا است. نهادهای امنیتی مانند وزارت اطلاعات، ستاد مبارزه با مواد مخدر و نیروی انتظامی وظایف اصلی را در امر پیش‌گیری بر عهده دارند. نگاهی به قوانین موجود، نگاه صرفاً امنیتی به پیش‌گیری از وقوع جرم را نشان می‌دهد. ماده‌ی ۱۱ قانون تشکیل وزارت اطلاعات مصوب ۱۳۶۲ هم به امر پیش‌گیری از وقوع جرم پرداخته است که با توجه به وظایف این وزارت، صبغه‌ی امنیتی آن روشن می‌شود. ماده‌ی ۱ قانون راجع به تعیین وظایف و تشکیلات شورای امنیت کشور مصوب ۱۳۶۲ و قانون اختیارات استانداران مصوب سال ۱۳۵۹ با آوردن واژه‌هایی از قبیل حفظ «نظم» و «امنیت» و «آرامش عمومی» و با لحاظ ساختار امنیت‌گرایی شوروی تأمین استان، رویکرد امنیتی و اجتماعی پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری را نمایان می‌سازد. هم‌چنین است ماده‌ی ۴ قانون ناجا که با پیش‌بینی وظایف چهارگانه‌ی خدماتی، امنیتی، قضایی و انتظامی برای نیروی انتظامی، طبق بندهای «الف»، «ب»، «ج»، «د» و بند ۸ پیش‌گیری از وقوع جرم را بر عهده‌ی نیروی انتظامی قرار داده است؛ زیرا رسالت نیروی انتظامی، به پس از وقوع بزه و در راستای کشف جرم، حفظ آثار و دلایل، تعقیب متهم و اجرای تصمیمات قضایی است (نیازپور، ۱۳۸۳: ۱۹۹). این که نیروی انتظامی با این حجم وظایف، متکفل امر پیش‌گیری از وقوع جرم هم باشد، پذیرفته نیست. در عمل نیز از تاریخ تصویب قانون ناجا، این نیرو موفقیت قابل قبولی در امر پیش‌گیری نداشته است. البته در کشورهایی مانند آمریکا، آلمان و انگلیس، وجود قوانین کارآمد و کارشناسی شده، اختصاص بودجه‌ی مناسب و پیش‌بینی ساز و کارهای مناسب موجب گردیده است که در امر پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری به موفقیت‌های چشمگیری دست یابند

(سید اصفهانی، ۱۳۸۸: ۴۴۵-۴۳۸)، ولی نبود این سازوکارها و غلبه‌ی نگاه امنیتی به پیش‌گیری از وقوع جرم باعث شده هدف اصلاح و بازپروری رنگ بازد؛ به گونه‌ای که پلیس طرح و برنامه‌ی خاصی در این زمینه ندارد و مداخله‌ی این نهاد در این زمینه، صرفاً برای خاطر حفظ نظم و امنیت است.

در خصوص ستاد حفاظت اجتماعی نیز به عنوان مسؤول امر پیش‌گیری از وقوع جرم باید گفت واژه‌ی حفاظت معمولاً در امور نظامی مورد استفاده است و پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری، پدیده‌ای انسانی و اجتماعی است. لذا به نظر می‌رسد تدوین‌کنندگان آیین‌نامه‌ی مذکور با رویکردی عقیدتی، عملیاتی، قضایی و امنیتی به پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری پرداخته‌اند؛ در حالی که لازم است به پیش‌گیری با رویکردی اجتماعی، اجرایی و انسانی نگریده شود و برای جلوگیری از وقوع آن، از تدابیر کنشی بهره‌گرفت (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۴: ۳۵). پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری، از حیث اجرایی و عملیاتی نیازمند امکانات و ابزارهایی است که این ستاد در اختیار ندارد. به دیگر سخن، ی به عنوان پدیده‌ای انسانی و اجتماعی تحت تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی رخ می‌دهد و پیش‌گیری از آن نیز از رهگذر تأثیرگذاری بر چنین عواملی امکان‌پذیر است.^۱ از این رو ستاد حفاظت اجتماعی با برخورداری از ساختاری قضایی و امنیتی نمی‌تواند به کاهش آمار جرم کمک نماید. بدین ترتیب از آنجا که پیش‌گیری از وقوع بزه‌کاری، امری ملی است، باید با رویکرد فرابخشی، فراقوه‌ای و غیرمقطعی به آن توجه شود تا با بهره‌گیری از همه‌ی امکانات و همکاری تمامی نهادهای دولتی و جامعه‌ی در این زمینه اقدام نمود و قوه‌ی قضاییه نمی‌تواند به تنهایی این امر را انجام دهد.

۶. پیش‌گیری از وقوع جرم و آمار جنایی

در جهان امروز، برنامه‌ریزی از مسایل بسیار مهم، کلیدی و اساسی محسوب می‌شود و یکی از پیش‌نیازهای اصلی و برنامه‌ریزی، داشتن آمار صحیح و قابل اتکا است. در امر پیش‌گیری از وقوع جرم نیز شناخت دقیق جرم و اطلاع از آمار جنایی که به

۱. به عنوان مثال وقتی که فروش و توزیع مواد مخدر از هر نوع، پخش لوح‌های فشرده صوتی و تصویری مبتذل و مستهجن، قاچاق کالا و ... تنها ممز درآمد افراد باشد، قطعاً پاسخ‌گویی کیفری باعث کاهش جرم نخواهد شد، بلکه باید با اقدامات کنشی مانند ایجاد اشتغال و توزیع عادلانه امکانات نرخ رشد چنین جرایمی را کاهش داد.

آن «سیمای جنایی جامعه» گفته می‌شود، ضروری است. امروزه اهمیت آمار جنایی و نقش آن در برنامه‌ریزی‌های کلان دستگاه قضایی بر هیچ کس پوشیده نیست. شاید بتوان گفت مهم‌ترین عامل عدم موفقیت سیاست‌های دستگاه قضایی و سایر نهادهای متولی امر پیش‌گیری از وقوع جرم، نبود آمار جنایی صحیح و معتبر است. چالش‌های موجود در خصوص آمار جنایی عبارت است از:

۱- در نظام حقوقی ایران، نهاد رسمی و قانونی که متولی ارائه‌ی آمار صحیح جنایی باشد، وجود ندارد. نهادها اقدامات پراکنده‌ای در این زمینه انجام می‌دهند، ولی عدم تعامل منطقی بین آن‌ها، عدم سازماندهی و نداشتن راهبرد اساسی موجب گردیده در عمل موفقیت‌چندانی در این زمینه نداشته باشند.

۲- اعطای وجهه‌ی امنیتی به آمار جنایی موجب می‌گردد نهادهایی که چنین آمارهایی را در اختیار دارند، با توجیه محرمانه بودن از ارائه‌ی آمار به محققان خودداری نمایند.

۳- در اهمیت آمار جنایی برای قانون‌گذار، آن را به قطب‌نما برای ناخدا مانند کرده‌اند (رحمدل، ۱۳۸۳: ۱۰۸). با این وجود و به رغم کارکردهای آمار جنایی در برنامه‌ریزی برای مبارزه‌ی اصولی با جرایم و تعیین سیاست پیش‌گیری از وقوع جرم، مسؤولان ذی‌ربط گام مثبتی در این خصوص بر نمی‌دارند.

یافته‌های پژوهش

- ۱- پیش‌گیری از وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی، امری نیست که یک قوه یا نهاد بتواند متکفل اداره‌ی آن باشد؛ بلکه مسأله‌ای چند وجهی است که مشارکت همه‌ی قوا، نهادها و آحاد جامعه را می‌طلبد؛
- ۲- مقنن به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا به امروز، به لحاظ شرایط امنیتی حاکم بر جامعه، تمایل به اعطای صبغه‌ی امنیتی و پلیسی به قوانین مربوط به پیش‌گیری داشته است؛
- ۳- نبود آمار جنایی صحیح، فقدان سیاست جنایی مشارکتی، نبود قوانین منقح و کارشناسی شده، کثرت متولیان پیش‌گیری از وقوع جرایم، علل اصلی ناموفق بودن سیاست‌های پیش‌گیری از جرایم محسوب می‌شود.
- ۴- پیشنهاد می‌شود مقنن ضمن اصلاح قوانین موجود با بهره‌گیری از سیاست جنایی مشارکتی در امر پیش‌گیری از وقوع جرم، تعیین متولی اصلی پیش‌گیری‌کننده و تعیین نهاد رسمی ارائه‌کننده‌ی آمار جنایی، امر پیش‌گیری از وقوع جرم را نظام‌مند نماید.

فهرست منابع

- ۱- اردبیلی، محمدعلی و حسینی، سید محمد و فرجی‌ها، محمد، «پیش‌گیری از جرم در حقوق کنونی ایران» (میز گرد)، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره‌های ۴۸-۴۹، پاییز و زمستان ۱۳۸۳.
- ۲- آقاپور، کمال و نوجوان، داوود، «پیش‌گیری وضعی از دیدگاه مکتب حقوقی اسلام»، ویژه‌نامه‌ی دومین کارگاه علمی - کاربردی مدیریت پیش‌گیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی (تبریز)، ۱۳۹۰.
- ۳- ایروانیان، امیر، «سیاست جنایی، پیشینه تاریخی، ساختار و ویژگی‌ها»، در تازه‌های علوم جنایی، تهران، میزان، ۱۳۸۸.
- ۴- جمشیدی، علی‌رضا، «سیاست جنایی مشارکتی»، تهران، میزان، ۱۳۹۰.
- ۵- حسینی، سید محمد، «سیاست جنایی در اسلام و جمهوری اسلامی ایران»، تهران، سمت، ۱۳۸۳.
- ۶- رحمدل، منصور، «آمار جنایی و کارکردهای آن»، مجله‌ی حقوقی دادگستری، شماره‌های ۴۸-۴۹، پاییز و زمستان ۱۳۸۳.
- ۷- زرگری، سید مهدی، «پیش‌گیری اجتماعی از جرم»، مدرسه‌ی حقوق، شماره‌ی ۶۵، ۱۳۹۰.
- ۸- ساکت، محمد حسین، نهاد دادرسی در اسلام، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵.
- ۹- سید اصفهانی، سید حسام‌الدین، «نقش پلیس در پیش‌گیری از بزه‌کاری کودکان و نوجوانان»، تازه‌های علوم جنایی، تهران، میزان، ۱۳۸۸.
- ۱۰- صفاری، علی، «مبانی نظری پیش‌گیری وضعی از وقوع جرم»، مجله‌ی تحقیقات حقوقی، تهران، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره‌های ۳۴-۳۳، ۱۳۷۹.
- ۱۱- صفاری، علی، «انتقادات وارده به پیش‌گیری وضعی از جرم»، مجله‌ی تحقیقات حقوقی، شماره‌های ۳۶-۳۵، ۱۳۸۱.

- ۱۲- صدیق سروستانی، رحمت‌الله، «آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)»، تهران، سمت، ۱۳۸۷.
- ۱۳- فرهودی نیا، حسن، «پیش‌گیری از وقوع جرم»، ویژه‌نامه‌ی دومین کارگاه علمی- کاربردی مدیریت پیش‌گیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی (تبریز)، ۱۳۹۰.
- ۱۴- کارگری، نوروز، «نقش بسیج در حفظ امنیت ملی»، مجله‌ی دادرسی، تهران، سازمان قضایی نیروهای مسلح، شماره‌ی ۸۸، مهر و آبان ۱۳۹۰.
- ۱۵- منصورآبادی، عباس، *تقریرات درس حقوق کیفری اختصاصی (۳)*، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شیراز، ۱۳۸۰.
- ۱۶- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «پیش‌گیری عادلانه از جرم»، در: علوم جنایی (مجموعه مقالات از تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، تهران، سمت، ۱۳۸۸.
- ۱۷- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *تقریرات درس جرم‌شناسی (پیش‌گیری)*، دوره‌ی کارشناسی ارشد، مجتمع آموزش عالی قم، نیم سال دوم سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱.
- ۱۸- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *تقریرات جرم‌شناسی اختصاصی قتل، سرقت، قاچاق و مواد مخدر*، دوره‌ی کارشناسی ارشد، تهران، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شهید بهشتی، نیم‌سال نخست سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹.
- ۱۹- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *تقریرات جرم‌شناسی نظری*، دوره‌ی دکتری، تهران، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۴.
- ۲۰- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *تقریرات جرم‌شناسی نظری*، دوره‌ی دکتری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۹.
- ۲۱- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «جایگاه جرم‌شناسی در ایران»، مجله‌ی کانون وکلاء، تهران، کانون وکلای دادگستری مرکز، شماره‌های ۱۶۹-۱۶۸، ۱۳۷۹.
- ۲۲- نوربها، رضا، «سیاست جنایی سرگردان»، مجله‌ی تحقیقات حقوقی، تهران، دانشکده‌ی حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره‌های ۲۶-۲۵، پاییز و زمستان ۱۳۷۸.
- ۲۳- نیازپور، امیرحسین، «حقوق پیش‌گیری از بزه‌کاری در ایران»، مجله‌ی

- حقوقی دادگستری، شماره‌های ۴۹-۴۸، بهار و تابستان ۱۳۸۳.
- ۲۴- نیازپور، امیرحسین، «*اقدام‌های دستگاه‌های دولتی ایران در زمینه‌ی پیش‌گیری از بزه‌کاری*»، مجله‌ی الهیات و حقوق، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره‌ی ۲۰، ۱۳۸۵.
- ۲۵- نیازپور، امیرحسین، *بزه‌کاری به عادت از علت‌شناسی تا پیش‌گیری*، تهران، فکرسازان، ۱۳۸۷.